

Reeta Pöyhtäri, Paula Haara ja Pentti Raittila: Vihapuhe sananvapautta kaventamassa (Tampere University Press 2013)

Tiivistelmä

Julkisuudessa on viime aikoina toistuvasti käyty keskustelua verkkovihasta ja vihapuheesta ja niiden vaikutuksesta yhteiskunnalliseen ilmapiiriin. Tämä kirja perustuu Tampereen yliopiston COMET-tutkimuskeskuksessa vuosina 2012–2013 tehtyyn tutkimukseen, jossa aggressiivista verkkokeskustelua, verkkovihaa ja vihapuhetta lähestytään erityisesti suhteessa journalismiin ja sananvapauteen.

Lähtökohtana on ollut huoli, että mediaan leviävä aggressiivinen kielenkäyttö alkaa rajoittaa julkista keskustelua. Sananvapauden näkökulmasta aggressiivinen puhe aiheuttaa kahdensuuntaisia ongelmia. Yhtäältä kysymys on mahdollisesta mielipiteiden ja argumenttien kirjon kaventumisesta julkisessa keskustelussa muodostuvan vihan ja pelon ilmapiiriin vuoksi. Toisaalta nousee kysymys, voidaanko ja kuinka paljon sananvapautta rajoittaa, jos sitä käyttämällä loukataan tai uhataan toisia.

Tutkimuksessa analysoidaan journalistien ja asiantuntijoiden kokemuksia julkisesta keskustelusta ja sen mukanaan tuomista uhkista ja rajoituksista sananvapaudelle, vihamielisten verkkokeskustelujen ja journalismin välistä kierrätystä sekä verkkokeskustelujen valvontakäytäntöjä uutismediassa ja keskustelufoorumeilla Suomessa, Ruotsissa, Hollannissa ja Isossa-Britanniassa. Tutkimuksen aineistona ovat journalistien, asiantuntijoiden, verkkokirjoittajien ja verkkovalvonnasta vastaavien moderoiden haastattelut, uutisjournalismin ja verkkokeskustelujen sisällöt sekä verkon valvontaa ja moderointia ohjaavat dokumentit.

Journalismin toimintatapaa suhteessa verkkovihaan ja vihapuheeseen avataan tapaustutkimusten kautta, joista yksi käsittelee keskustelua eutanasiasta, toinen suhtautumista suomenruotsalaiseen vähemmistöön sekä kaksi muuta maahanmuuttajista käytyä keskustelua. Journalismin toiminnassa näkyy yhtäältä pyrkimys vapaaseen ja rajoittamattomaan tiedonvälitykseen ja toisaalta eettiseen harkintaan. Tapaustutkimukset osoittavat, miten vihamielisen aineiston kierto verkkokeskustelujen ja journalismin välillä vaihtelee tapauksesta ja siinä esiintyvistä toimijoista riippuen. Kun puhujina ovat poliitikot tai muut merkittävät julkisuuden henkilöt, journalismissa toistetaan verkon aggressiivisia ilmaisuja. Journalismi on verkon ilmaisujen käytössä varovaisempaa ja eettiseen harkintaa perustuvaa, kun kyseessä ovat suojeltavat henkilöt ja rangaistava vihapuhe.

Tutkimuksessa haastatellut journalistit ja asiantuntijat tuovat esiin kokemuksia sekä verkkovihasta että muunlaisen vihan kohteena olemisesta. Vaikka vihan ja uhkailun vaikutukset henkilökohtaiseen sananvapauteen enimmäkseen nähtiin pieniksi, haastatellut kokivat verkkovihan ja vihapuheen rajoittavan sananvapautta koko yhteiskunnan tasolla. Asiantuntijat arvostelivat journalismia sen tavasta hyödyntää ja uusintaa verkkokeskustelujen aggressiivisia ilmauksia.

Verkkokeskusteluja valvotaan ja moderoidaan kaikissa tutkituissa maissa samanlaisin säännöstin: lakien pohjalta, itsesääntelyllisten ohjeiden avulla ja keskustelualustojen kirjoittajille ja moderoiduille laatimien käytösaantöjen avulla. Sallitun keskustelun rajaa määrittää uutismedian osalta median laatutavoite ja maine, keskustelufoorumien osalta foorumin tavoiteltu

ilmapiiri. Verkkokeskustelujen valvonnassa itsesääntelyä pidetään toimivampana kuin uusiin lakeihin perustuvaa sääntelyä. Myös itsesääntelyssä on vaaransa, jos se muodostuu liian rajoittavaksi. Sekä liian pitkälle viety median eettinen harkinta että käyttäjien itsesensuuri voivat muodostua sananvapauden esteeksi. Sananvapauden toteutumisen kannalta on tärkeää, että verkkokeskustelujen moderointi toteutetaan läpinäkyvästi ja johdonmukaisesti. Kaupalliset tavoitteet ja niihin perustuva keskustelujen ja keskustelijoiden normatiivinen valikointi voivat rajoittaa vapaata keskustelua.

Sananvapauden toteutumisen kannalta suhtautuminen vihapuheen rajoittamiseen on kahtalaista. Yhtäältä korostetaan vastuullista sanankäyttöä ja väärinkäytösten välillisiä vaikutuksia yhteiskuntaan, ja siksi keskusteluissa tulisi suojella heikossa asemassa olevia. Toisaalta kannatetaan rajatonta sananvapautta, jossa vain suorat uhkaukset suljetaan vapaan sanankäytön ulkopuolelle, eikä keskustelua saisi rajata liikaa eettiseen tai moraaliseen harkintaan perustuen. Journalismin haaste on ottaa huomioon molemmat näkökulmat ja tarjota keskusteluympäristö, joka sekä suojelee osallistujia että mahdollistaa poikkeavat mielipiteet.